

ZAMYSLENIE NAD MODERNOU SPOLOČNOSŤOU A POUKÁZANIE NA VÝZNAM ZODPOVEDNOSTI PRE JEDNOTLIVCA I PRE SPOLOČNOSŤ

MÁRIA VARGOVÁ, Katedra filozofie FH TU, Trnava

VARGOVÁ, M.: Reflections on Modern Society and the Importance of Responsibility for the Individual and for the Society
FILOZOFIA 57, 2002, No 8, p. 597

The paper is a critique of modern mass and atomized society, in which the individual is losing himself/herself. To resolve this problem of the self-loss it is necessary to create a moral society on the grounds of basic moral values. One of these values is also the personal responsibility. The problem of responsibility is analyzed on the background of the philosophy of Antoine de Saint-Exupéry, Jean-Paul Sartre, Emmanuel Mounier and Emmanuel Lévinas.

Vo svojom príspevku by som sa rada zamyslela nad súčasnou modernou spoločnosťou, ktorú považujem za spoločnosť masovú, ktorá neprihliada, alebo skôr málo prihliada, na jednotlivca a jeho samostatné napredovanie v jednotlivých rovinách jeho života. Mám tým na mysli nielen rovinu profesionálneho rastu, ale aj rovinu rastu osobného. Potom by som sa chcela pozastaviť nad otázkou zodpovednosti, ktorá je podľa môjho názoru jedným zo základných (nosných) pilierov morálnej spoločnosti, ktorá by rešpektovala integritu ľudského bytia v jeho celistvosti (pod pojmom morálka chápem uznávanie hodnôt, ktoré sú v našej kultúre primárne tlmočené kresťanstvom).

Otázka zodpovednosti nie je vo filozofii ani v etike otázkou novou. Je implicitne obsiahnutá vo všetkých morálnych úvahách, zameraných smerom k spoločnosti, častokrát v zmysle pokusu o vybudovanie novej, lepšej spoločnosti.

Mnohí filozofi, nielen súčasní, ale aj filozofi dôb minulých, pristupovali ku skúmaniu spoločnosti alebo k úvahám o nej kriticky. Vyčítali ako občanom, tak vládcom, jednotlivcom i spoločenskému celku úpadok morálnych hodnôt, úpadok dôstojnosti človeka, úpadok noriem správania. Častokrát považovali podmienky spoločenského života vo svojej dobe za ťažko znesiteľné, za najväčší možný úpadok. Vychádzajúc z ich pozorovaní mi nezriedka napadne, čo by taký Platón, Augustín či Spinoza povedali na našu dobu. Pravdepodobne by boli prekvapení, že ani za niekoľko storočí sa v širšom meradle v morálnom vývoji spoločnosti neudiala nijaká výraznejšia pozitívna zmena. Len potreba materiálneho blahobytu sa stala potrebou masovou. Ako vtedy, tak aj teraz jestvuje nespočetne veľa jedincov, ktorí pri uspokojovaní vlastných potrieb nehľadia na ostatných jednotlivcov, ale idú k svojmu vytýčenému cieľu takpovediac s klapkami na očiach. Dôkaz toho sme zažili i pamätného 11. septembra minulého roku (2001), keď moslimskí teroristi zničili stovky nevinných životov pri sledovaní vlastných politicko-vojenských záujmov.

Svoje úvahy o spoločnosti by som rada doplnila myšlienkami Antoina de Saint-Exupéryho. Antoine de Saint-Exupéry síce nie je učebnicovým filozofom, ale jeho úvahy o človeku a spoločnosti sú úvahami filozofickými a v mnohých ohľadoch i nadčasovými.

Vo svojich literárno-filozofických dielach sa Exupéry zaoberá otázkou spoločnosti a postavenia človeka v nej. Jeho kritika vtedajšieho človeka, ktorému vyčíta, že sa stal členom beztvarej masy, ľudského stáda, jedincom, ktorého kultúra sa obmedzuje na lacnú zábavu v baroch, je i opisom človeka dnešného. A spoločnosť Exupéry kritizuje za to, že degraduje samotný pojem človeka, rovnosti či lásky, a hlavne jej vyčíta, že záujmy človeka podriadiť zújmom spoločnosti.

Vo svojom diele *Citadela* Saint-Exupéry rozvíja úvahy o človeku a jeho postavení v spoločnosti a načrtáva základné princípy svojej ideálnej civilizácie. Keď Exupéry hovorí o ideálnej civilizácii, hovorí zároveň i o človeku. Človek a spoločnosť sú v jeho úvahách neoddeliteľne spojené a jedna oblasť zároveň predpokladá tú druhú.

Francúzskej spoločnosti prvej polovice 20. storočia, a vlastne akejkolvek spoločnosti dneška, vyčíta, že degradovala pojem človeka a následne i chápanie morálky, rovnosti, slobody či lásky. Moderná spoločnosť nie je podľa Saint-Exupéryho bratstvom ľudí, ale beztvárovou masou jedincov. Človek sa rozplynul v dave, dav ho ovláda a podriaďuje vlastným zákonom. Človek tak stráca svoju osobitosť, dalo by sa povedať, že stráca svoju "človečenskost" na úkor davu. Dav totiž nenávidí obraz človeka ako tvorivej a osobitej bytosti, dav je zmätený, vytvára chaos, a tak bráni akémukoľvek prejavu tvorivého ducha. V súdobej spoločnosti si dav podriadil, spútal človeka.

Ešte v krátkosti by som sa pozastavila pri Exupéryho kritike masovej spoločnosti. Masovú spoločnosť Exupéry prirovnáva, podľa môjho názoru veľmi výstižne, k mravenisku. Mravenisko je vybudované na súhrne jedincov, nie na ich jednote. Ľudia-mravce sú obmedzení len na vykonávanie určitých úkonov. V takomto spoločenskom usporiadaní môžeme síce rozoznať pridržiavanie sa určitých základných hodnôt, ako sú rovnosť alebo sloboda, ale ich chápanie je výrazne skreslené. V spoločnosti-mravenisku je morálka často obmedzená na požiadavku neškodiť druhému. To je však, ako keby sme chceli od kameňov, voľne porozhadzovaných po zemi, aby si navzájom neškodili. Oni si predsa neškodia, škodia však katedrále, ktorú by mohli vybudovať.

So stratou zodpovednosti jednotlivca súvisí aj pre ľudí modernej spoločnosti príznačná, samota. Ako sám Exupéry hovorí: "Vo svete, kde jeden život tak dobre nadväzuje na druhý, kde sa kvety miesia s inými kvetmi priamo vo veternom lôžku, kde jedna labuť pozná všetky labute, si vytvárajú samotu len ľudia." ([1], 221) Samota ľudí úzko súvisí so súdobou spoločnosťou. V nej sú ľudské vzťahy uvoľnené, predmety a dokonca i ľudia sú ľahko nahraditeľní, každý hľadá len na svoje vlastné záujmy a druhého si nevšímá, v takejto spoločnosti človek nepocítiť spolupatričnosť, necíti sa byť jedným z ľudí, ale je ponechaný sám na seba v tejto mase, v dave. A keďže sa človek cíti byť sám, nemá alebo nevníma potrebu konať zodpovedne. Veď prečo by mal? Je tu sám za seba, ostatní sú len izolovaní jedinci nejakej masy, necíti sa byť ich súčasťou, tak prečo by konal zodpovedne? Prečo by pri svojich činoch prihliadal na potreby iných ľudí?

Spoločnosť 20. storočia kritizuje aj personalistický filozof Emanuel Mounier. Mounier vo svojich úvahách vychádza, rovnako ako Exupéry, z reflexie vtedajšej doby. Poukazuje na úpadok základných kresťanských hodnôt i samotnej hodnoty človeka. H. Hrehová výstižne charakterizuje Emanuela Mouniera ako človeka, ktorý "sa nebál povedať, že osoba je v kapitalistickej ekonomike potláčaná, pretože zisk je na prvom mieste, a takáto spoločnosť nemôže mať pochopenie pre duchovné potreby človeka, lebo hodnoty ducha obetuje za cenu produkcie" ([2], 119).

Východisko z tejto situácie vidí Mounier vo vybudovaní personalistickej spoločnosti, ktorá by spolu s rešpektovaním základných etických hodnôt vytvárala priestor na seberealizáciu každého jednotlivca, na rozvinutie jeho najvlastnejších daností, a tak sa stala spoločenstvom osôb, ľudí v najvlastnejšom zmysle slova. Vytvorenie takejto spoločnosti v sebe zahŕňa aj požiadavku zodpovednosti, pretože zodpovednosť je jednou z vlastností ľudí, ktorí nehľadajú len na svoje vlastné ciele, ale ktorí sú si zároveň vedomí, že sú členmi jednotného spoločenstva, kde jestvujú aj iní jedinci a kde je teda nevyhnutné brať ohľad na ich potreby. A práve konanie so zreteľom na druhého je konaním zodpovedným.

Exupéry ako liek na chorobu modernej spoločnosti ponúka svoj projekt ideálnej civilizácie. Ako každý ideálny projekt, tak i tento je v plnom rozsahu nerealizovateľný, ale môže slúžiť ako vzor, vodidlo pre mysliace bytosti. A jedným z pilierov takejto ideálnej civilizácie, rada by som zdôraznila, že jedným z viacerých rovnocenných princípov, je i ľudská zodpovednosť. Sám Exupéry hovorí: "Moja civilizácia, dedička božia, učí každého jedinca zodpovedného za všetkých ľudí a všetkých ľudí zodpovedných za každého jedinca." ([3], 411)

Zodpovednosť (rovnako ako aj iné piliere ideálnej civilizácie - rovnosť, pokora, láska, obet') má podľa Exupéryho svoj základ v Bohu. Ľudia sú vyslancami božími a ako takí nesú na svojich pleciach zodpovednosť za spásu každého jednotlivca i celého ľudstva. Zároveň, keďže sú všetci významnými článkami tej istej pospolitosti, sú navzájom pospájaní putami a vzťahmi, a teda žiadny čin, ktorý niekto vykoná, nie je izolovaným krokom, vždy má vplyv aj na ostatných. Saint-Exupéry to vysvetľuje na príklade smútku. Ak je niekto smutný, tak i jeho okolie, ktoré ho vidí, nemá chuť sa radosť a tiež zosmutnie. Je to síce príklad veľmi zjednodušujúci, no podľa môjho názoru dostatočne názorný. V spoločenstve sú totiž ľudia natoľko pospájaní rôznymi vzťahmi a putami a vytvárajú silnú a rozsiahlu štruktúru, v ktorej je zahrnutý každý člen spoločenstva, že je nemysliteľné, aby jeden čin niektorého príslušníka spoločenstva nemal vplyv i na ostatných.

Otázkou zodpovednosti jednotlivca voči celku sa vo svojich dielach zaoberá aj Jean-Paul Sartre. Ten poukazuje na iný rozmer zodpovednosti. Vo svojej eseji *Existencializmus je humanizmus* hovorí: "...ak sa chcem oženiť, čo je najosobnejší fakt, a mať deti, ba dokonca ak toto manželstvo závisí výlučne od mojej osobnej situácie, ... neangažujem tým len seba samého, ale celé ľudstvo na cestu monogamie. A teda som zodpovedný za seba i za všetkých, vytváram určitý obraz človeka, ktorého si volím. A tak voliac si vlastnú cestu, volím cestu človeka." ([4], 22) Sartre tu poukazuje na skutočnosť, že človek ako tvor žijúci v spoločenstve ľudí sa môže stať vzorom pre druhých. Ak teda človek vo svojich skutkoch činí zo svojho najhlbšieho presvedčenia, vytvára tak

cestu aj pre druhých, cestu pre Človeka. A je na osobnej zodpovednosti každého jednotlivca, či vytvára cestu dobrú alebo cestu zlú.

Rovnako veľkú váhu ľudskej zodpovednosti prikladá aj Emmanuel Lévinas. Lévinas hovorí o zodpovednosti, ktorú si človek uvedomuje zoči-voči druhému, voči vlastnej inakosti. Pretože tvár toho druhého mi ukazuje hranice mojej slobody, poukazuje na môj vlastný egoizmus a snahu po neobmedzenom vlastníení a len tak, so zreteľom na druhých, zoči-voči druhým a pri plnom uvedomení si tohto vzťahu, môžeme vytvoriť spoločenstvo vzájomne sa rešpektujúcich, zodpovedných a slobodných ľudí.

So zodpovednosťou úzko súvisí aj tolerovanie inakosti toho druhého. A práve tento moment zdôraznil vo svojich úvahách i Antoine de Saint-Exupéry. A ja by som tiež rada uzavrela svoj príspevok práve citáciou z Exupéryho *Citadely*. Exupéry pripodobňuje ľudskú civilizáciu k stavbe, kde jednotlivé články do seba zapadajú, a práve preto je takáto stavba krásna a silná, tak ako jeho ideálna civilizácia. Pretože každý článok tejto ľudskej civilizácie, každý jednotlivý človek je silný práve preto, že civilizácia ako celok je silná. "Som silnejší, keď nájdem seba. Ak náš humanizmus znovu nastolí človeka... Som silnejší, pretože strom je silnejší ako pôvodné živiny. Vtiahne ich do seba. Premení ich na strom. Katedrála je žiarivejšia než hromada kameňov. Som silnejší, pretože moja civilizácia jediná dokáže zopnúť do jednoty osobitú odlišnosť bez toho, aby ich okliešťila. Vyživuje prameň svojej sily a zároveň sa ním napája." ([3], 417) Pretože len civilizácia, v ktorej sa demonštruje prítomnosť ľudského ducha, vytvára niečo, čo presahuje každého jej člena. V civilizácii teda človek slúži vyššiemu cieľu, ktorý ho presahuje, a nezameriava sa len na seba a svoje hmotné pohodlie, ako to činí jedinec v modernej spoločnosti. A osobná zodpovednosť každého človeka účinne napomáha budovať takú civilizáciu, kde sa môže človek ako osoba plne rozvinúť (realizovať).

LITERATÚRA

- [1] SAINT-EXUPÉRY, A. de: "Země lidí". In: [10].
- [2] HREHOVÁ, H.: *Pohľad do dejín etických systémov*. Bratislava 1998.
- [3] SAINT-EXUPÉRY, A. de: "Válečný pilot". In: [10].
- [4] SARTRE, J. P.: *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava 1997.
- [5] CASPER, B.: *Míra lidství. Rosenzweig a Lévinas*. Praha 1998.
- [6] KUFMANN, W.: *Existentialism from Dostojevsky to Sartre*. New York 1957.
- [7] LÉVINAS, E.: *Totalita a nekonečno. Esej o exteriorite*. Praha 1997.
- [8] PETŘÍČEK, M.: *Úvod do (současné) filosofie*. Praha 1997.
- [9] SAINT-EXUPÉRY, A. de: *Le sens d'une vie*. Paris 1994.
- [10] SAINT-EXUPÉRY, A. de: *Moje planeta*. Odeon 1976.
- [11] SMREKOVÁ, D.: *Zbohom Sartrovi?* Bratislava 1996.

Mgr. Mária Vargová
Katedra filozofie FH TU
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
SR